

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАПОДІЯНИХ ТОВАРИСТВУ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ДІЯМИ (БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ) ПОСАДОВОЇ ОСОБИ: СУДОВА ПРАКТИКА

COMPENSATION OF DAMAGES CAUSED BY THE LIMITED LIABILITY COMPANY BY THE ACTIONS (OMISSIONS) OF AN OFFICIAL: JUDICIAL PRACTICE

**Васильєва В.А., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України,
головний науковий співробітник лабораторії проблем корпоративного права**

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

**Вінтоняк Н.Д., к.ю.н.,
науковий співробітник лабораторії проблем корпоративного права**

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

Статтю присвячено аналізу судової практики щодо відшкодування збитків, заподіяних товариству з обмеженою відповідальністю діями (бездіяльністю) посадовою особою. Актуальність такого дослідження пов'язана із зростанням кількості зазначеної категорії справ. Суб'єктом звернення до суду з позовом про відшкодування збитків, заподіяних товариству з обмеженою відповідальністю діями (бездіяльністю) такої посадовою може бути як саме товариство, так і його учасник. Категорія даних спорів підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

У висновках суду зазначається, що посадові особи повинні діяти в інтересах товариства з обмеженою відповідальністю, діяти добросовісно, розумно та не перевищувати своїх повноважень. Протиправна поведінка посадовою особою може виражатись не лише в невиконанні нею обов'язків, прямо встановлених установчими документами товариства, чи перевищенні повноважень, а й у неналежному та недобросовісному їх виконанні. Посадові особи також несуть відповідальність, якщо їхні дії (бездіяльність) визнані як такі, що суперечать інтересам товариства.

За результатами дослідження зроблено висновок, що для застосування такої міри відповідальності як відшкодування збитків посадовою особою обов'язковим є встановлення сукупності таких чотирьох умов як: протиправна поведінка, завдана шкода (збитки), причинний зв'язок між протиправною поведінкою та завданою шкодою, вина. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності. Наголошується, що за відсутності хоча б одного з цих елементів цивільна відповідальність не настає. Така позиція неодноразово висвітлюється у рішеннях суду.

Судова практика свідчить також, що відшкодування збитків посадовими особами здійснюється і тоді, коли посадова особа не мала наміру завдати збитків, тобто її дії (бездіяльність) були вчинені з необережності. Обґрунтовується у рішеннях це тим, що посадова особа несе відповідальність навіть у випадку, коли не передбачала і не бажала тих наслідків, які фактично настали, хоча, об'єктивно могла і була зобов'язана їх передбачити.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, відшкодування збитків, посадові особи, відповідальність, судова практика.

The article is devoted to the analysis of judicial practice regarding compensation for damages caused to a limited liability company by the actions (inaction) of an official. The relevance of such a study is connected with the growth of the number of the specified category of cases. The subject of an appeal to the court with a claim for compensation for damages caused to a limited liability company by the actions (inaction) of such an official can be both the company itself and its member. The category of these disputes is subject to consideration in the order of commercial proceedings.

The court's conclusions state that officials must act in the interests of the limited liability company, act in good faith, and reasonably, and not exceed their authority. Illegal behavior of an official can be expressed not only in his failure to fulfill the duties directly established by the founding documents of the company, or in the excess of authority, but also their improper and dishonest performance. Officials are also liable if their actions (inaction) are recognized as contrary to the interests of the company.

According to the results of the study, it was concluded that for the application of such a measure of responsibility as compensation for damages by an official, it is mandatory to establish a set of four conditions such as illegal behavior, caused damage (losses), causal connection between illegal behavior and caused damage, fault. A causal connection between the illegal behavior of a person and the damage caused is a mandatory condition for liability. It is emphasized that in the absence of at least one of these elements, civil liability does not arise. Such a position is repeatedly highlighted in court decisions.

The judicial practice also shows that compensation for damages by officials is carried out even when the official did not intend to cause damage, that is, his actions (inaction) were committed out of carelessness. This is justified in the decisions by the fact that the official is responsible even if he did not foresee and did not want the consequences that occurred, although he objectively could and was obliged to foresee them.

Key words: limited liability company, compensation for damages, officials, liability, court practice.

За загальним правилом посадові особи товариства з обмеженою відповідальністю (надалі по тексту – ТОВ) повинні діяти в інтересах товариства, добросовісно і розумно, а також не перевищувати свої повноважень (ч. 2 ст. 92 ЦК України, ч. 1 ст. 40 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Такий особливий статус посадових осіб пов'язаний з покладенням на них функцій управління та керівництва з метою збільшення ринкової вартості товариства.

Для осіб, які становлять органи юридичної особи, така розумність і добросовісність передбачає напрацювання оптимальних рішень у рамках управління з урахуванням звичайного підприємницького ризику. Як наслі-

док, протиправність поведінки членів органів юридичної особи полягає у вчиненні ними таких дій (бездіяльності), які порушують обов'язки діяти в інтересах організації розумно і добросовісно:

– діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;

– діями посадовою особою, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленою установчими документами товариства;

– діями посадовою особою, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних

дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;

– бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;

– іншими винними діями посадової особи.

Згідно ч. 1, 2, 3 ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 1166 ЦК України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

У справі про відшкодування шкоди, заподіяної діями особи під час виконання посадових обов'язків у справі № 911/2460/18 позовні вимоги обґрунтовані тим, що під час виконання обов'язків директора товариства відповідач, діючи з перевищенням наданих статутом повноважень, уклав від імені товариства договори управління майном, оренди та відповідального зберігання. Зазначені договори визнані недійсними, проте на їх підставі товариство виплатило на користь третьої особи – кошти у розмірі 784 935,53 грн.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 07 вересня 2021 року [7] зазначив наступне: «досліджуючи всі фактичні обставини справи у їх сукупності та хронологічній послідовності, починаючи від моменту укладення договорів управління майном, оренди та відповідального зберігання до моменту сплати суми заборгованості за вказаними договорами, суди попередніх інстанцій дійшли висновку про те, що:

– відповідач під час укладення договорів діяв з перевищенням наданих статутом повноважень, внаслідок чого договори в судовому порядку визнані недійсними;

– дії відповідача щодо укладення вказаних договорів суперечили інтересам та цілям товариства та призвели до виникнення у товариства збитків;

– укладення зазначених договорів слугувало підставою виникнення заборгованості та внесення її в реєстр кредиторів товариства у межах справи про банкрутство;

– оплата за вказаними договорами хоча й відбулась після визнання договорів недійсними, проте є наслідком виникнення боргу з вини відповідача, тобто збитки товариству завдані з вини відповідача та в результаті його неправомірних дій.

Як вбачається із змісту рішень судів попередніх інстанцій при розгляді вказаної справи ними встановлено наявність у діях відповідача усіх чотирьох загальних умов відповідальності, а саме:

– протиправної поведінки, яка полягає у перевищенні директором наданих статутом повноважень під час укладення договорів, що встановлено у судовому порядку;

– завданої шкоди, яка полягає у сплаті коштів і передачі майна на підставі договорів, які визнано недійсними;

– причинного зв'язку між протиправною поведінкою та завданою шкодою;

– вини відповідача, неспростованої ним належними та допустимими доказами».

З огляду на зазначене суд вважає обґрунтованими висновки судів першої та апеляційної інстанції щодо наявності причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача щодо укладення договорів із перевищенням повноважень і заподіянням товариству збитків».

Суд акцентує увагу на тому, що для застосування такої міри відповідальності як відшкодування збитків посадовою особою є встановлення сукупності чотирьох умов: протиправна поведінка, завдана шкода (збитки), причинний зв'язок між протиправною поведінкою та завданою шкодою, вина. Така судова практика є усталеною і прослідковується у раніше прийнятих судом рішеннях.

Наголошується у судових рішеннях також на тому, що «за відсутності хоча б одного з цих елементів цивільна відповідальність не настає. Протиправна поведінка особи може виявлятися у прийнятті нею неправомірного рішення або у неправомірній поведінці (діях або бездіяльності). Протиправною у цивільному праві вважається поведінка, яка порушує імперативні норми права або санкціоновані законом умови договору, внаслідок чого порушуються права іншої особи.

Під шкодою розуміється матеріальна шкода, що виражається у зменшенні майна потерпілого в результаті порушення належного йому майнового права, та (або) применшення немайнового блага (життя, здоров'я тощо).

Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності, яка передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки заподіявача шкоди. При цьому, саме на позивача покладено обов'язок доведення факту протиправної поведінки, розміру завданої шкоди та прямого причинного зв'язку між порушенням зобов'язання та шкодою» (справа № 910/2018/17 про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою) [8].

Більше того, підлягають відшкодуванню також збитки завдані необережністю посадової особи. Саме такого висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 904/982/19 про відшкодування збитків у розмірі 1 406 689,28 грн, завданих директором товариства [9].

У період з грудня 2016 року по серпень 2017 року відповідач, займаючи посаду директора товариства, безпідставно провів податковий платежі в рахунок виконання податкових зобов'язань фізичних осіб – власників земельних ділянок перед бюджетом за рахунок коштів товариства. Умовами договорів оренди, укладеними між ТОВ та фізичними особами – власниками земельних ділянок, не було передбачено обов'язку орендаря сплачувати замість орендодавців суми земельного податку.

Суди попередніх інстанцій встановили, що директор як особа, якій належить право першого підпису, підписав платіжні доручення шляхом накладення електронного цифрового підпису на сплату земельного податку за фізичних осіб до бюджету у сумі 1 406 689,28 грн, тоді як товариство не було платником такого податку і не мало земельних ділянок у власності.

У Постанові від 24 лютого 2021 року Суд зазначив, що «така помилка директора свідчить про його неналежне виконання статутних обов'язків, відсутність належної обачливості при розпорядженні майном (грошовими коштами) товариства. Директор товариства у разі належного виконання своїх обов'язків, прояву ним розумної обачливості мав би не припуститися такої помилки.

Таким чином, протиправна поведінка директора полягала у помилковій сплаті податку всупереч інтересам товариства, через відсутність належної обачливості, неналежне виконання своїх статутних обов'язків.

За таких обставин справи, суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що завдяки помилковій сплаті суми земельного податку до бюджету протягом 2016 – 2017 років товариство втратило грошові кошти (у розмірі помилково сплаченого податку), що становить 1 406 689,28 грн; ця грошова сума і є сумою прямих збитків товариства. У випадку, якщо б директор помилково не перерахував цю суму до бюджету, вона б залишилася у власності товариства.

Причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями директора ТОВ (розпорядження грошовими коштами товариства шляхом їх помилкового спрямування на сплату податку) і завданими збитками (випуття грошових коштів із власності товариства) є очевидним.

Суди встановили, що директор не мав жодної особистої зацікавленості у сплаті податку в бюджет за третіх осіб. Водночас, відповідач, як директор товариства, тобто особа, яка відповідає за організацію фінансово-господарської діяльності в товаристві, повинен був знати, про те, що сплата податку за третіх осіб дозволена лише у випадках, прямо встановлених чинним законодавством.

Суд першої інстанції констатував наявність у відповідача вини, але не визначив її форму. Водночас суд, при вирішенні спору щодо притягнення особи до відповідальності за завдану шкоду, має визначити форму вини, враховуючи фактичні обставини справи (характер дії, обставини завдання шкоди, індивідуальні особливості потерпілого, його стан тощо). Вирішення питання про форму вини є різновидом правової оцінки (кваліфікації), і може бути здійснено Верховним Судом.

У справі, що розглядається, директор товариства вочевидь, не мав наміру завдати збитків юридичній особі, яка знаходилася під його керівництвом. Тобто формою його вини є необережність.

Виходячи із встановлених судами обставин справи, вина директора кваліфікується Верховним Судом як необережність. Директор не передбачав і не бажав тих наслідків, які фактично настали (помилкова сплата податку на значну суму), хоча, виходячи із конкретних обставин, об'єктивно міг і був зобов'язаний їх передбачити.

Варто також звернути увагу на рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 918/1131/20 про стягнення збитків (упущеної вигоди) в розмірі 4 954 604,30 грн, заподіяних ТОВ її посадовою особою [10]. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що особа, перебуваючи на посаді генерального директора заподіяв товариству збитки (у формі упущеної вигоди), оскільки під час виконання своїх повноважень достроково припинив право оренди на 52 земельні ділянки, а пізніше зазначені земельні ділянки були передані в оренду Фермерському господарству, керівником якого також був. В результаті вказаних умисних протиправних (неправомірних) дій відповідач позбавив товариство можливості продовжувати діяльність, відповідно до статуту, з обробітку землі та одержання доходів, які могли б бути отримані в 2016-2019 роках.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, розглядаючи справу у Постанові від 02 листопада 2021 року зазначив наступне: «вимоги про відшкодування упущеної вигоди не можуть обґрунтовуватися гіпотетично та базуватися на прогнозах, а повинні мати чітке документальне обґрунтування. Наявність теоретичного обґрунтування можливості отримання доходу ще не є достатньою підставою для його стягнення.

При обрахуванні розміру упущеної вигоди мають враховуватися тільки ті точні дані, які безспірно підтверджують реальну можливість отримання грошових сум, або інших цінностей, якими права позивача не були порушені. Нічим не підтверджені розрахунки про можливі

доходи до уваги братися не можуть. Розмір упущеної вигоди повинен визначатися з урахуванням часу, протягом якого тривали протиправні дії відповідача, розумних витрат на отримання доходів, які позивач поніс би, якби не відбулося порушення права.

Таким чином, незважаючи на те, що неодержаний прибуток – це результат, який не наступив, вимоги про відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди також мають бути належним чином обґрунтовані, підтверджені конкретними підрахунками і доказами про реальну можливість отримання позивачем відповідних доходів, але не отриманих через винні дії відповідача».

Згідно п. 12 ч. 1 ст. 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах.

Відповідно ст. 54 ГПК України власник (учасник, акціонер) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, може подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою.

У разі відкриття провадження за таким позовом зазначена юридична особа набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (учасника, акціонера), який подав позов. Посадова особа, до якої пред'явлений позов, не вправі представляти юридичну особу та призначати іншу особу для представництва юридичної особи в даній справі.

До закінчення підготовчого засідання у справі інший співвласник (учасник, акціонер) цієї юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, має право приєднатися до поданого позову шляхом подання до суду відповідної заяви, після чого він набуває таких самих процесуальних прав та обов'язків, як і власник (учасник, акціонер), який подав позов.

Тобто суб'єктом звернення до суду з позовом про відшкодування збитків, заподіяних ТОВ діями (бездіяльністю) такої посадової особи може бути як товариство, так і його учасник.

Категорія даних спорів підлягає розгляду в порядку господарського судочинства, незважаючи на те, що посадова особа перебуває також у трудових відносинах. У Постанові від 14 квітня 2020 року Велика Палата Верховного Суду у справі № 910/12217/19 [11] зазначила «наявність трудових відносин між власником (учасником, акціонером) юридичної особи та посадовою особою цієї юридичної особи не впливає на визначення юрисдикції спорів за позовом власника (учасника, акціонера) до такої посадової особи щодо відшкодування збитків, завданих юридичній особі діями або бездіяльністю посадової особи, поданим власником (учасником, акціонером) в інтересах юридичної особи. Такі спори підлягають розгляду господарськими судами відповідно до пункту 12 частини першої статті 20, частини першої статті 54 ГПК України».

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступний висновок: 1) якщо посадові особи діють недобросовісно, не в інтересах товариства та з перевищенням своїх повноважень до них може бути застосована така міра відповідальності, як відшкодування збитків, заподіяних

товариству з обмеженою відповідальністю діями (бездіяльністю) посадової особи; 3) при розгляді даної категорії спорів судом встановлюється наявність сукупності таких умов як: протиправна поведінка, завдана шкода

(збитки), причинний зв'язок між протиправною поведінкою та завданою шкодою, вина; 3) дана категорія спорів підлягає розгляду в порядку господарського судочинства за позовом товариства або його учасника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жорнокуй В. Г. Розумність та добросовісність: світова практика застосування категорій щодо відповідальності членів органів акціонерного товариства за його борги. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 24-29.
2. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2020. 140 с.
3. Майданик Н. І. Питання цивільно-правової відповідальності керівників і контролерів юридичних осіб за заподіяну юридичних особам шкоду. Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу [текст]: *Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 вересня 2019 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2019. С. 141-148.*
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду в від 25 травня 2021 року, справа № 910/11027/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235845>
5. Постанова Великої Палати України від 26 листопада 2019 року, справа № 910/20261/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 грудня 2019 року, справа № 904/10956/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241670>
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07 вересня 2021 року, справа № 911/2460/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99474156>
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 квітня 2018 року, справа № 910/2018/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73335693>
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 лютого 2021 року, справа № 904/982/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95240657>
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 02 листопада 2021 року, справа № 918/1131/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100884700>
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, справа № 910/12217/19 від 14 квітня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88815574>